

DETLİ KOLUNDAKİ AŞIKLARDA KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI*

Âşık tarzı şiir geleneği ile divan şiiri arasında aynı kültür kaynağından beslendikleri için ortak yönlerin bulunması doğaldır.

Türk kültürü, tarihi ve sanatı gibi edebiyatıyla da bir bütündür. Türk şiiri de bu bütünlük içinde gelişimini sürdürmüştür. Farklı estetik çizgilere sahip olmakla birlikte aynı kültür birikimine yaslanan halk ve klasik şiirimizin ortak yanları çok fazladır.

Âşık şiiri ve divan şiiri arasındaki ortak yönleri Türk kültürünün bütünlüğü ve devamlılığı esaslarına göre ele almak gerekir. Amil Çelebioğlu'nun da dile getirdiği gibi:

*"Halk ve Divan Edebiyatımızı, bütünüyle birbirine aykırı veya farklı göstermek, onları, ayrı bir kültürün ve zevkin mahsulleri imiş gibi kabul etmek ve devamlı olarak bu şekilde ele almak doğru değildir. Halk şiiri ile Divan şiiri arasında, gerek dil ve şekil, gerek muhteva bakımından muhtelif farklar bulunmakla beraber neticede, aynı milletin malı olarak bunların temelinde zevk, duygu, heyecan ve fikirde birlik ve benzerliğin mevcudiyeti, tabii olduğu kadar zarurîdir de."*¹

Bu güne değin farklı yönleri göz önünde bulundurulduğundan bu iki disiplinin birbirine zıt ve tamamen birbirinden farklı edebiyatlar olduğu sanılmış, kimilerince de arada derin uçurumlar yaratılmaya çaba gösterilmiştir.

Her ne kadar edebiyatımızı Halk Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı gibi bir ayrıma tabi tutsak da bu değişik çevre ve düşünce tarzının ürünlerinde, özellikle şiirlerinde birçok ortak noktanın bulunduğu görülmekte; birbirleri üzerine de çeşitli etkiler yaptıkları bilinmektedir. Bu konuda Fuad Köprülü "*Klasik edebiyat üzerinde halk edebiyatımızın ve halk edebiyatı üzerinde klasik edebiyatımızın bir takım tesir ve aksi tesirleri göze çarpmamak mümkün değildir...*"² demektedir.

Klasik şairlerimizden bazıları âşıklarımızın etkisinde kalarak hece ölçüsüyle ve daha sade bir dille şiir denemeleri yapmışlardır. Bu durumun mahallileşme cereyanının doğal sonucu olarak ortaya çıktığı ileri sürülüyorsa da bu yaklaşmayı klasik şiirimizin ilk yıllarına kadar götürmek mümkündür. Belki var olan bu yakınlığın mahallileşme cereyanı ile hızlandığı söylenebilir.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Bölüm Başkanı

¹ Amil Çelebioğlu, "Karacaoğlan'da Divan Şiiri Hususiyetleri", **Türk Folkloru Araştırmaları 1984**, Ankara 1984, s.17.

² Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. Bas. İst. 1980, s.117.

Buna karşılık halk şairleri de klasik şiirin etkisinde kalarak aruzun belli kalıpları ile divan, kalenderi, satranç, semai tarzlarında şiirler yazmışlardır. *Âşıklardaki divan şiirine özentî, divan biçim ve içeriğine uygun şiirler söyleme merakının tersi divan şairleri arasında da kabul bulmuş, kimi divan şairleri biçim ve içerik açısından halk şiirine yatkın söylemeye başlamışlardır. Bunlardan divan edebiyatı geleneği çerçevesinde şiirler söyleyen Meâlî divanında semai tarzında bir destana yer vererek bu yakınlaşmanın öncülüğünü yapmıştır.*

Türk halk şiiri 16. yüzyıldan başlayarak, divan şiirinden ayrı bir yolda gelişimini sürdürürken, 17. yüzyıldan itibaren biçim ve öz açısından divan şiirine yakınlık göstermeye başlamıştır. Gevherî ve Âşık Ömer bu yakınlaşmanın öncülerinden ve en önemli temsilcilerindedir.

Bu iki âşık, aruz ölçüsüyle divan şiirinin dil ve nazım şekillerini sıkça kullanınca bir gelenek yaratmışlar ve kendilerinden sonra gelen âşıklara önderlik etmişlerdir. Bu yolda giden Dertlî de klasik edebiyattan etkilenip Fuzulî'nin:

*Var ise gelsin Fuzulî dâr aşk oldum diyen
Ol derûnum içre her yüzden verir fetvâyı aşk*

beyiti Dertlî'de:

*Var ise gelsin fütûh-ı dar-ı aşk oldum diyen
Dil derûnun içre her yüzden verir fetvâ-yı aşk³*

biçiminde şekillenip klasik edebiyatın etkisi açıkça sergilenmiştir.

Halk şiirinin divan şiirine bu yakınlaşması 19. yüzyılda daha belirgin duruma gelmiş, Dertli, Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihnî, Kayserili Seyranî gibi önemli âşıklar bu oluşumun uygulayıcıları olmuşlardır.

Bu iki disiplindeki ortak yönlerin bazıları şu şekilde belirlenebilir:

a. Mitolojik olaylar, efsanevi, mitolojik şahıslar ve mitolojik yerlerle ilgili motifler; âşıklar ve divan şairleri tarafından şiirlerde ortak olarak kullanılmıştır

b. Âşık şiirinde ve divan şiirinde atasözü kullanma ortak özelliklerdendir. Klasik Türk şiirinde dizeler arasında atasözü kullanma oldukça yaygındır. Bugün az kullanılan atasözlerine bile divan şairlerinin şiirleri arasında rastlanmaktadır.

Divan şairi:

*Kirpikleri uzundur yârin hayâle sığmaz
Eski meseldir âşık mızrak çuvala sığmaz (Havâî)⁴*

³ Şemseddin Kutlu, Dertlî, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara, 1988, s.93

⁴ Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, İst. 1984, s. 436.

biçiminde atasözlerini ustaca kullanırken, klasik Türk şiirinin etkisi altında kalan Figanî de şiirlerinde :

*Kimi vardır elleri gül döşürür
Kimi vardır külde gömeç pişirir
Danışmıyan düzde yolun şaşırır
Danışan dağları aşar demişler
Bu eski meseldir söylenir gerçek
Takdire zevâl var tedbir de gerek
Karpuz kesmek ile soğumaz yürek
Susalığı kandırmaz kan demişler
Yolunca yap imeceyi geziği
Stranı gözetle bozma diziyi
Sürüden ayrılan körpe kuzuyu
Ya kurt kapar ya kuş kapar demişler⁵*

örneklerinde olduğu gibi, divan şairlerinden hiç de geri kalmayarak atasözlerini ustaca ve yerli yerinde kullanmıştır.

c. Gazavatnameler de âşık şiirinde ve divan şiirinde ortak olarak kullanılan türlerdendir. Divan şiirindeki gazavatname türü şiirlere karşı halk şiirinde savaş ve kahramanlık destanları vardır.

ç. Muamma ve lügazlar her iki türde de isim değişikliği ile ortak olarak kullanılmıştır. Âşıklık geleneğindeki muamma divan şairlerince lügaz adı ile yer almıştır.

d. Yergi konusu her iki edebiyatta da ortak olarak kullanılmıştır. Âşık şiirindeki Dertlî'nin:

*Okuyabilmezsın İncil kitabı
Gider, Aynaroz'da papazlanırsın (Dertlî)⁶*

gibi söylediği *taşlama* divan şiirinde kendi tarzı içinde *hiciv* adı ile yer almıştır.

e. Her iki edebiyatta da Elif-nâmeler ortak olarak kullanılmıştır. Dertlî'nin, bir dörtlüğü:

*Lâm- Lâleli'de Lütfî lüle yapardı
Mim-Musul'da Muslî meyve satardı
Nun-Nazilli'de Nazif nüsha yazardı
Vav-Van'da Veysel varakçı hâlâ (Dertlî)⁷*

biçimindeki elifnâmesi bu ortak türün ilginç örneklerindedir.

⁵ İvgin, a.g.e. s.39.

⁶ Kutlu, a.g.e. s. 52

⁷ Dr. Dilaver Düzgün, *Dertlî Divanı*, Fenomen Yay. İst.2011, s.225

Divan şiirinin âşık şiirine etkilerini şu şekilde belirleyebiliriz:

a. Dedim - Dedi biçimi Türk edebiyatında Fuzulî ile başlamış, ondan bu yana devam etmiş ve birçok şair tarafından örnekler verilmiş **diyalog-şiir** tarzıdır. Klasik edebiyattan geçen bir biçim olup hem âşıklar, hem de divan şairleri tarafından ortak olarak kullanılmıştır. Âşıklardan Tamaşvarlı Âşık Hasan, Kul Nesimi, Âşık Ömer, Erzurumlu Emrah Dertlî ile divan şairlerinden Necati ve Şeyhi'nin *Dedim-Dedi* motifine dayalı güzel şiirleri bulunmaktadır.

Dertlî'nin:

*Dedim ismin bana bildir dedi âşkâre söylenmez
Aydın mîm ra ile Dertlî Baba imlâyâ mazhardır⁸*

biçimindeki söyleyişi bunlardan biridir.

Nazirecilik, divan şiirinin âşık şiirine etkisiyle, âşık şiirinde görülmüştür. XII. yüzyılda divan şiirinde nazirecilik varken, âşık şiirinde ancak XVI. yüzyıldan sonra başlamıştır.

Dertlî'nin ilk beyiti:

*Râz-ı aşkın dilde pinhân ederim cânım gibi
Sine-i gencine de mahfuzdur îmânım gibi⁹*

biçiminde olan divanı Nedim'in:

“Sînede bir lahza ârâm eyle gel cânım gibi”

dizesiyle başlayan meşhur gazeline naziredir.

Yine Dertlî'nin son dördlüğü:

*Dertliyâ çıkar mı bu işin ucu
Şimdi fark eden yoktur altını tucu
Evvel beğenmezdim mesti pabucu
Verirdin çarığa mest kara bahtım (Dertlî)*

biçimindeki koşması da Tokatlı Nurî'nin, son dördlüğü:

*Her vech ile başa çıkılmaz iken
Cendereye vurup sıkılmaz iken
Bu Nurî aslana yıkılmaz iken
Dedirdin tilkiye pes kara bahtım (Nurî)*

biçimindeki koşmasına nazire olarak yazılmıştır.

Sazı ve sözünün gücü ile Aksaray, Unkapanı ve Üsküdar gibi önemli semtlerde bulunan âşık kahvelerinin yanı sıra “*Âşıklar mahfeli*” denilen bir çeşit kültür ve sanat kulüpleri açılmış, tahtta bulunan II. Mahmut sanata ve sanatçıya değer vermiş, âşıkları ve şairleri korumuştur. Bu dönemde divan

⁸ Dr. Dilaver Düzgün, **Dertlî Divanı**, Fenomen Yay. İst.2011, s. 200

⁹ Kutlu, **a.g.e.** s. 99

edebiyatı eski hükmünü yürütmekle beraber, âşık edebiyatı da eskisi gibi fazla küçümsenmemiştir.

Divan şiiri 19. yüzyılda artık büyük üstatlar yetiştiremez hâle gelirken Dertlî'nin, Semaî kahvelerinde yapılan bir muamma çözme yarışmasında sağladığı başarıyla hem ünü artmış, hem de II. Mahmut'un gözüne girmiştir. II. Mahmut'un fes giyme zorunluluğu kararını, klasik Türk şiirinin etkisini belirgin biçimde sergilediği, bir beyiti:

*Al renkler bahşeder ruhsâre-i hûbâna fes
Benzemez mi şâh-ı gülde gonca_i handâna fes* (Dertlî)

biçiminde olan bir kaside ile övünce iyi bir memuriyet görevi verilmiştir.

Farklı estetik çizgilere sahip olmakla birlikte ortak bir kültür birikimine yaslanan halk ve klasik şiirimizin ortak yanları oldukça fazladır.

Bu karşılıklı etkileniş gerek Dertlî'de, gerekse Dertlî kolunun en usta âşığı Figanî üzerinde o kadar fazla olmuştur ki Dertlî ve Figanî, bazen âşıklık geleneklerini bile ihmal etmişler, divan tertip edip aruzla şiirler yazıp klasik Türk şiirinin mazmunlarını bolca kullanmışlardır. Dertlî ve Dertlî Kolundaki âşıklarda klasik Türk şiirinin etkilerini biçim ve içerik yönünden şöyle sergileyebiliriz.

Klasik Türk şiirinin büyük ölçüde etkisi altında kalan Dertlî kolunun önemli âşıkları Dertlî, Figanî, Nailî vb. gazel dışında değişik örnekleri de denemişlerdir. Figanî'nin Hece ölçüsüyle ve dördlüklerle yazdığı:

*Erenler pendini gûşeyle cânâ
Âkil doğru sözü arar demişler
"Men aref" bağını kıldınsa me'va
Senin için her dem bahar demişler¹⁰*

biçiminde başlayan yirmi yedi dördlükten oluşan *Nasihât Destanı* adlı şiiri pend-name türünün güzel örneklerindedir.

Aruz ölçüsüyle de *pend-name* türünün:

*İç gönüller şerbetinden behreyab ol kahveci
Tut ki pendim gafil olma kâmiyab ol kahveci¹¹*

biçiminde, gazel şeklinde güzel örneklerini vermiştir. Dertlî kolunun usta âşığı Figanî, gazel biçiminde üç tane de münacaat yazmıştır. Bunlardan biri:

*Medet yarabbena senden inayet bir günahkârım
Cemian padişahlar padişahu Şah-ı Hünkârım¹²*

¹⁰ Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figanî*, Ankara 1994, s.38

¹¹ İvgin, *a.g.e.* s.95

¹² İvgin, *a.g.e.* s.71

beyitiyle başlayan şiiirdir. Figani'nin muhammes biçiminde “*Beddua*”¹³ adlı ilginç bir *münacaatı* da bulunmaktadır. Klasik Türk şiirinin etkisini fazlaca gördüğümüz Figani'nin şiirleri arasında “*Na'î*” biçiminde yazılmış üç gazeline rastladık. Bunlardan biri:

***Bu âsî ümmete senden inâyet yâ Resûlullah
Gerek dünyâda ukbâda şefâat yâ Resûlullah***¹⁴

beyitiyle başlayan şiiirdir. Figani'nin Sultan Hamid için yazdığı:

***Şimdi devran ey gönül âkil arâfat devridir
Hazret-i Sultan Hamid devri nezâfet devridir***¹⁵

beyitiyle başlayan methiyesi ve *Kerbelâ* olayı ile ilgili yazdığı, “*Mersiye-i Hüseyin-i Şehid-i Kerbelâ*” adlı:

Yevm-i mâtemdir Muharrem mûmînin zindânıdır¹⁶

dizesiyle başlayan *mersiyesi*;

Hâkim-i dâna-yı ekrem derdime derman buyur¹⁷

dizesiyle başlayan *kasidesi*, Dertlî kolundaki âşıklarda görülen Klasik Türk şiirinin etkisiyle yazılan ilginç örneklerdendir. Yine Kadir Alper'in Yüksek Lisans tezindeki

***Hayyü lâyemetsun bildim ya Gani
Hacîl etme rûz-ı mahşerde beni
Bir gün sorarsın Nailî kefeni
Tez elden giderken mezarı Fikret***

*Fikret redifli şirinde, halk edebiyatı geleneği içerisinde divan edebiyatı unsurlarını başarılı bir şekilde kullanan şairin; ayet, telmih ve benzetmelerle zenginleşmiş oturaklı söyleyiş biçimi dikkat çekmektedir.*¹⁸ ifadesi bizim görüşlerimiz doğrultusundadır.

Âşık edebiyatında, divan edebiyatının etkisiyle uygulanmaya başlayan ve zamanla gelenek haline dönüşen tarih düşürmenin ilginç ve güzel bir örneğini de Dertlî çırağı Âşık Figani:

***Besmeyle başladık biz üç yüz beşte yapmağa
Pek güzel âb ü havâsı bir müferrih hoş mekân***¹⁹

biçiminde vermiştir.

¹³ İvgin, **a.g.e.** s.141

¹⁴ İvgin, **a.g.e.** s.63

¹⁵ İvgin, **a.g.e.** s.124

¹⁶ İvgin, **a.g.e.** s.139

¹⁷ İvgin, **a.g.e.** s.128

¹⁸ Kadir Alper, Ahmet Talat Onay'ın “Çankırı Şairleri”ne Ek: Çankırlı Bilinmeyen Birkaç Şair: Rüyefî, Nailî Baba, Necatî, Vehbî, Millî Folklor, 2004, S.61, s.163

¹⁹ Hayrettin İvgin, **Geredeli Âşık Figani**, Ankara 1994, s.112

Ölçü ve uyak

Halk şiirinin esas ölçüsü hece ölçüsüdür. Dertlî ve Figanî de kimi şiirlerini temsilcisi olduğu halk şiiri disiplininin ölçüsü olan hece ile yazmıştır. Hece ile yazdığı şiirlerindeki başarıları tartışılmaz derecede güzeldir. Dilaver Düzgün'ün yayımladığı Dertlî Divanı'nda hece ile yazılmış koşmaların:

Taksimde dert düştü dil-nâ-şâdıma

Anın için Dertlî denmiş adıma

Ne yâre hayrım var ne evlâdıma

Âhir harâm oldu hânûmân bize (Dertlî)

biçiminde özgün söylemlerle yüklü olduğu görülür.

Biçim Yönünden; Âşığın kitabı aslında *cönk* adı verilen defterlerdir. Fakat âşıklardan bazıları On yedinci yüzyıldan sonra divan şairlerinin etkisinde kalarak şiirlerini sadece cönkte toplamayıp divan da tertip etmişlerdir. Dertlî, Dertlî kolundaki Figanî, Nailî ve Yorgansız Hakkı gibi âşıkların yaşadığı on dokuzuncu yüzyıl etkilenmenin en fazla olduğu dönemdir. Dertlî ve Figanî de şiirlerini divanda toplayanlardandır. Aslında bunların hiç birisi klasik anlamda divan değildir. Prof. Dr. Dilaver Düzgün'ün 2011'de yayımladığı Dertlî divanı adlı kitabında bulunan 151 şiirin 88 tanesi koşma biçiminde hece ölçüsüyle 63 tanesi de aruz ölçüsünün düz kalıplarıyla yazılmıştır. Her ne kadar Dertlî'nin bir beyitinde:

Dertlî nâmım yazmışam ser-levha-i dîvânıma

Hayr ile yâd eylesin her kim okur icmâlimi (Dertlî)²⁰

biçiminde bir ifadeye rastlansa da, Dertlî üzerine araştırma yapan Düzgün'ün; "Dertlî'nin şiirlerinin bir kısmında aruz, bir kısmında hece vezninin kullanıldığı açıktır. Fakat bazı şiirlerde aruzla yazılmış izlenimi edinilse de bunun başarıyla uygulanamadığı görülmektedir. Kimi şiirler ise heceyle yazılmış olmakla birlikte belli belirsiz bir aruz temayülü gösterir. Bu bakımdan aruzlu ve heceli şiirleri ayrı bölümler halinde vermenin pratikte bir yararı olmayacağı düşünüldü"²¹ ifadesi bu divanların klasik anlamda divan olmayıp özentiyle verilmiş adlar olduğu görüşümüzü onaylamaktadır.

Aruz ölçüsüyle yazılmış olan şiirlerin hepsi de uzun kalıplarla yazılmıştır.

Bu uzun kalıplarda da genellikle düz kalıplar kullanılmıştır. Âşık Figanî klasik şiirin nazım şekillerinden gazel, tarzını bolca kullanmıştır. İvgin'in kitabında gazel biçiminde yazılmış 88 şiirinin bulunuşu bunun önemli bir göstergesidir.

²⁰ Dr. Dilaver Düzgün, Dertlî Divanı, *Karşılaştırmalı Metin*, Fenomen Yay. Erzurum, 2011, s.11-12

²¹ Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figanî*, Kültür Bak. Yay. Ank. 1994 s.106

Mahlas alma

Eski Türk şiirinde ve Âşık şiirinde varlığı bilinen, Klasik Türk şiirinin en önemli unsurlarından olan mahlas alma geleneği, Klasik şiirin etkisiyle halk edebiyatına sistemli olarak geçmiş, on altıncı yüzyıldan sonra bütün halk şairleri divan şairleri gibi mahlas kullanmışlardır. Halk edebiyatında da mahlas geleneğe bağlı uygulanan bir kural biçimine girmiştir.

On altıncı yüzyıldan önce âşıkların mahlaslarında nispet î'si pek görülmezken on altıncı yüzyıldan itibaren, âşıkların mahlaslarında genellikle nispet î'si ile oluşturulan mahlasların yaygınlaştığı görülmektedir. Halk şairleri de Fuzulî, Nailî, Bakî gibi divan şairlerinin mahlaslarına benzer Dertlî, Figanî, Fedaî, Talibî, Ceyhunî, Semaî vb. mahlaslar almışlardır. Klasik Türk şiirindeki oldukça yaygın olan, üstadların ad verme ve mahlas-name yazma geleneği âşık edebiyatında da görülmeye başlamış hatta divan şairlerini de geçip mahlas alma tam Âhilikteki *peştamal kuşanma* gibi bir geleneğe dönüşmüştür. Asıl adı Seyyid Ahmed olan Dertlî kolunun usta âşığı Figanî'nin de mahlasını ustası Âşık Dertlî vermiştir. Bir şiirinde:

Dertlî üstâdım Figanî mahlasım bîcâreyim

Merhamet lutf-i inâyet bendene ihsan buyur

diyen Figanî, bütün şiirlerinde mahlas kullanmıştır.

Dil

Âşık şiiri sade bir dille halkın zevkini gün ışığına çıkarır, arasından çıktığı toplumun dilini kullanır. Doğal ve yapmacıksızdır, sanat kaygusu gütmaz. Dertlî ve Dertlî kolundaki âşıkların dili ise:

Râz-ı aşkın dilde pinhân etmeyip fâş eyledim

Ol sebepten halk içinde Dertlî oldu şöhretim (Dertlî)²²

Avâmın zemmini aldırılmaz Nailî

Herkes zındık dese aldırılmaz Nailî

Hoş görür her şeye kırılmaz Nailî

Nazargah-ı Mevlâ sorulmaz imiş (Nailî)²³

örneklerinde görüldüğü gibi Klasik Türk şiirinin genel karakterine uygun olarak ağıdalı bir biçimdedir. Dertlî kolundaki âşıklarda dil Klasik Türk şiirinin etkisi ile son derece ağır ve terkiplidir. Aruz ölçüsü ile yazdıkları şiirlerdeki ağır dil, hece ile yazdıkları şiirlerde de belirgin şekilde görülmektedir.

Dertlî kolundaki âşıklar, kullandıkları Arapça- Farsça sözcüklerin yanı sıra; zıll-ı hayal, tığ-ı müjgân, çar köşe-i devran, şeref-i dest-i pâk gibi

²² İvgin, a.g.e. s. 142

²³ Mehmet Yardımcı arşivi.

ikili ve üçlü tamlamalara bolca yer vermişlerdir. Bu koldaki âşıkların şiirleri klasik Türk şiirinin herhangi bir şairinin kaleminden çıkmış gibi ağır ve terkiplidir.

Klasik Türk şiirinin etkisini fazlaca gördüğümüz Dertlî ve Dertlî kolunun usta âşığı Figanî'nin şiirleri arasında

Hudânın enver-i nûr-ı ziyâsı yâ Resûlullah

Harîm-i vahdetin bin Mustafâ'sı yâ Resûlullah²⁴

biçiminde başlayan “Na't”ı, Klasik Türk şiirinin etkisiyle yazılan ilginç örneklerdendir. Gerek klasik Türk şiiri olsun, gerekse halk şiiri olsun bu disiplinler içinde yer alan bir şairin şiirleri incelenirken üzerinde durulacak hususların başında temalar gelir.

Klasik şairler iki disiplinde de aşk, ölüm, doğa, dünyanın faniliği, yoksulluk, gurbet, din vb. temaları güçleri ölçüsünde dile getirmişlerdir. Halk şiirinin önemli simalarından Dertlî ve Dertlî kolundaki Figanî, Nailî, Yorgansız Hakkı gibi âşıklar da klasik Türk şairlerinin işlediği konuları ustaca işlemiştir. Bunlar arasında dikkat çekenler şunlardır:

a. Aşk

Dertlî kolunun bütün âşıkları Klasik Türk edebiyatında görülen aşk anlayışından etkilenmiştir. Onlarda da divan şairlerinde olduğu gibi sevgili sultandır ve etrafındakilere lütf ettiği gibi, eza ve cefa eder. Âşık gerekirse sevgilisi uğruna canını bile verir. Âşığın sevgilisine verdiği değer ilginç örneklerini:

Bâd-ı sabâ benim hasbi halimden

Varıp nazlı yâre dedin ne dedi (Dertlî)²⁵

ve

Razı ol miskin Figanî gel teşekki eyleme

Her ne cevrettiyse nûmettir o sultan eyledi²⁶

dizelerinde görmek mümkündür.

b. Dünyanın faniliği

Figanî, bu dünyanın fâniliğini, geçici olduğunu:

Ey gönül aklını başına cem et

Dünyada ukbada ticaret eyle

Cihan zıll-ı hayâl derdine em et

Ölmeden öl kabrin ziyaret eyle²⁷

²⁴ Hayrettin İvgin, **Geredeli Âşık Figanî**, Ankara 1994, s.61

²⁵ Dr. Dilaver Düzgün, **Dertlî Divanı, Karşılaştırmalı Metin**, Fenomen Yay. Erzurum, 2011, S.102

²⁶ İvgin, **a.g.e.** s. 96

dizelerinde ustaca dile getirmiştir.

Çeşitli şiirleri incelendiğinde, bu Âlemin bir seyrangâh olduğunu, sonunda viran olacağını, önemli olan şeyin iman olduğunu hatırlatıp insanın fani olan bu dünyada bir beklentisi olmamasını, öbür dünyanın makbul olduğunu ima ettiği görülmektedir.

c. Felekten Yakınma

Klasik Türk şiirinde olduğu gibi Dertlî ve Dertlî kolunun âşıklarında: felekten yakınmanın; zamandan ve bahttan şikâyetin ilginç örneklerini:

*İçirdin feleğin câm-ı zehrini
Aldı gam leşkeri gönül şehrinin
Yeter bunca demdir çektim kahrını
Diyâr-ı gurbeti bana mı verdin* (Dertlî, s.154)

**Şu kahpe felekten murat alınmaz
Yalancı dünyada ebet kalınmaz
Malı olmayayanın dostu bulunmaz
Çaylar denizlere akar demişler²⁸**

biçiminde görmekteyiz. On yedinci yüzyılda, âşıkları etkileyen ve sarsan bütün kötü olayların felekten geldiğine inanılarak güzel şiirler söylenmiştir. Figanî'nin şiirleri arasında gördüğümüz:

*Kaderimce çok yalvardım feleğe
İnat etti sözüm tutmadı gitti²⁹*

gibi deyişleri felekten yakınmanın güzel örneklerindedir.

Figanî, hep talihinin kötü olduğundan, bu dünyada hiç gülmediğinden şikâyetçi olup: *Gülmedi dünyaya geldim geleli*

*Ne kara yazılı garip başım var
Ben kendimi bilip aklım ereli
Akar gözlerimden kanlı yaşım var³⁰.*

biçimindeki ifadelerle duygularını dile getirmiştir. Her türlü kazanın Tanrı'dan geldiğine inanan Figanî, her türlü çileye rağmen Tanrı'ya şükürünü kesmez. Kimi, klasik Türk şiiri şairleri gibi, yaşadıkları toplumun eleştirisine Figanî'de de rastlamaktayız. Bu tür taşlamalar toplumda yapılan haksızlıkları dile getirmekte, soygun ve talanın toplumda oluşturduğu yıkım anlatılmaktadır.

Toplumla ilgili taşlamalarda geleneksel değerleri ve kuralları halk yararına çekinmeden kullanmışlar, toplumdaki aksaklıkları kıyasıya eleştirmişlerdir. Figanî'nin:

²⁷ İvgin, a.g.e. s.21

²⁸ İvgin, a.g.e. s.39

²⁹ İvgin, a.g.e. s.24

³⁰ İvgin, a.g.e. s.32

*Evvel özün sözün bilmeyen âdem
İtibarı rezaleti ne bilsin
Bunları bilmeyen cahildir madem
Namus gayret hacaleti ne bilsin³¹*

deyişi bu grup taşlamalar arasındadır.

Ç. Tasavvuf

Her iki tarzın temsilcileri de şiirlerini büyük ölçüde İslâm kültürünün etkisi altında yazmışlar, şiirlerinde din ulularına ve tarihî şahsiyetlere büyük yer vermişlerdir. Âşık şiirinde tarihi şahsiyetlerden Süleyman ve İskender:

*“Nic’oldu bu kadar ekrem-i server
Hamza sahip zaman Rüstem-i ejder
Süleyman-ı Nuşirevan İskender
Topundan intikam aldın ey felek” (Figani)³²*

Dertli kolundan Figani’de biçiminde dile getirilirken divan şiirinde de:

*“Dergâh-ı kadrine bin Dârâ vü İskender geda
Hürmen-i lütfundadır fağfur-u hâkan hûşecin” (Fuzulî)³³*

biçiminde dile getirilmiştir.

Âşık şiirinde ve divan şiirinde ortak olarak âyet ve hadislerden bolca yararlanılmış, dini ve tasavvufi terimler sıkça kullanılmıştır.

Tasavvuf, Klasik Türk şiiri içinde çok önemli yer tutmuş, pek çok şair, Kur’an unsurlarından ve Peygamber kıssalarından bolca yararlanmış. Bu şairlerin tutum ve davranışı âşıkları da etkilemiş, onlar da şiirlerinde tasavvufi unsurları bolca kullanmışlardır. Tasavvufta olgunluğa ermenin yolu bir mürşide bağlanmaktan geçer. Dertli ve Figani’de bu durum:

*Dertli Hak’tan nutuk geldi dilime
Tarikattan bir yol geçti elime
Hakikattan su bağlandı gölüme
Katre idim bir ummana yetiştim³⁴*

*Mürşid-i kâminden destur almayan
Ey Figani Hak yoluna gitmeyen
Üstad-ı kâmile hizmet etmeyen
Feraiz bilmekle şair olur mu³⁵*

biçiminde ifadesini bulmuştur.

³¹ İvgin, a.g.e. s.30

³² Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figani*, Ankara 1994, s.25

³³ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, 4. bas. İstanbul 1984, s.161

³⁴ Dr. Dilaver Düzgün, *Dertli Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, Fenomen Yay. Erzurum, 2011, s. 40

³⁵ Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figani*, Ankara 1994, s.36

Figanî:

*Gel verdiceğın ahd ile ikrarda kadim ol
Nasibîni al bâb-ı tevekkülde mukim ol*³⁶

diyerek herkesin tevekkül kapısına gelip, tasavvufu öğrenmesini ister.

Klasik şiirimizin ana kaynaklarının başında Kur'an unsurları gelmektedir. Klasik şairler için ayet ve hadisler birer hazine ve ilham kaynağıdır. Klasik Türk şiirinin etkisinde kalan Figanî de bu unsurları şiirlerinde bolca kullanmıştır. *Kudretinden bizi bina eylemiş*

*Aklı fikri hayır ata eylemiş
Kur'an aziminde sena eylemiş
Vel kadd-i keremna âyete şükür*³⁷

*Figanî âlemi seyran demişler
Bu dünyanın sonu viran demişler
"El hayâ ü min'el-imân" demişler
Hicab perdesini kaldırmamalı*³⁸

gibi örnekler bunlardan sadece birkaçıdır. Peygamber kıssaları Klasik edebiyatımızın ana kaynaklarından. Divan şairleri şiirlerinde peygamberlerin özelliklerini telmih yoluyla dile getirirler. İyi bir medrese öğrenimi gören divan şairleri peygamber kıssalarına şiirlerinde ustalıkla yer vermişlerdir. Figanî'nin şiirleri arasında da bu unsurlar göze çarpan hususlardandır. Örneğin:

*Türabı Hazret-i Âdem karılırken figan ettim
Anıñün ben Figan ismine düştüm şükürâne*³⁹

deyişinde; insanların atası, peygamberlerin ilki ve topraktan karılıp halkedilmesiyle yaratılış efsanelerine de konu olan Âdem Peygamber'e telmih yapmaktadır. Yine:

*Eğer hasmın karıncaysa yine merdane tut yahu
Bilürsün bir topal muru ne nush etti Süleyman'a*⁴⁰

deyişinde, Hz. Süleyman'ın bütün hayvanların dilini bilmesi ve onlara hükmetmesi olayı ile karıncanın aczin, Süleyman'ın ise güç ve iktidarın simgesi olarak tezat içinde verilmektedir.

³⁶ İvgin, a.g.e. s.47

³⁷ İvgin, a.g.e. s. 35

³⁸ İvgin, a.g.e. s.22

³⁹ Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figanî*, Ankara 1994, s.57

⁴⁰ İvgin, a.y.

Dertli Kolundaki Âşıkların Şiirlerinde Mazmunlar

Âşıklar da divan şairleri gibi mazmunları sık sık kullanmışlardır.

Göz âşık şiirinde olsun, divan şiirinde olsun siyahtır. Sevgili daha çok kömür gözlü, mahur bakışlı, ahu gözlüdür. Gözler her ikisinde de çeşmeye, yıldıza benzetilir.

Dertli ve Figanî'nin şiirlerini incelerken göze çarpan en önemli hususların başında divan şairleri gibi mazmunlara geniş yer vermesi görülmektedir. Bilindiği gibi divan edebiyatı mazmunlar bakımından oldukça zengindir. Zaten divan edebiyatının anlatım sistemi mazmunlara dayanır. Mazmunlar, kalıplaşmış anlatım parçalarıdır. Ortak bir yaşam felsefesi ve inanış sistemine sahip olan divan şairi aynı kalıpları farklı kullanarak eserlerini oluşturmuşlardır. Zaman zaman âşıklar da bu kalıplaşmış, hazır ifade araçlarına baş vurup şiirlerinde bu kalıpları ustaca kullanmışlardır. Bu kullanışta âşıklar mazmunları daha çok benzetme motifi olarak ele almışlardır.

Klasik şiirimizde pek az ayrıntı ile bir tek güzel tipinin övüldüğü, hatları çizilmiş, boyaları vurulmuş, dekoru ve gölgeleri inceden inceye saptanmış klasik bir tabloya benzeyen divan şairinin güzeli halk şiirinde biraz daha gerçeğe büründürülmüştür.

a. Göz ve onun etrafında oluşan mazmunlar

Klasik şiirimizdeki benzetme ve mecazlar, klasik şiirin etkisinde kalan Figanî'de de ustaca kullanılmıştır. Klasik şiirde sevgilinin bakışı gamzeyi doğurur. Gamzede binlerce anlam vardır.

Gamze yalnızca bakışa dayanmayıp göz, kaş ve kirpiğin birlikte ortaya koyduğu bir harekettir. Klasik şiirde gamze oka ve kılıca benzetilir. Bundan dolayı (müjgân) kirpik ile ve kaş (keman) ile birlikte kullanılır. Sevgilinin kaşları ile kirpikleri kurulu bir kemanı andırır.⁴¹

Bir ok olan gamzenin hedefi; can, gönül, sine ve yürektir.

Klasik şiirimizde göz; ahuya teşbih edilir. Bu ahunun gözlerinin gayet iri ve siyah oluşuyla ilgilidir. Ayrıca gözler baygın ve sarhoş edici yani mesttir. Bazen da nergise benzetilir. Bu da mestlikten dolayıdır. Göz âşık şiirinde olsun divan şiirinde olsun siyahtır. Sevgili daha çok kömür gözlü, mahur bakışlı, ahu gözlüdür. Gözler her ikisinde de çeşmeye, yıldıza benzetilir.

Gözyaşları nedeniyle göz çeşme gibidir. Âşığın gözyaşları arttıkça sele, ırmağa benzer. Öyle ki akan yaşlar değirmenler dönderir.⁴² Figanî'nin şiirlerinde Klasik Türk şiirinin etkisi ile göz ve göz etrafında gelişen

⁴¹ İskender Pala, **Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yay. Ank. 1995, s.197

⁴² Mehmet Yardımcı, **Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ürün Yay. Ank. 1999, s.221

mazmunlara sıkça rastlanır. Bunlardan Klasik Türk şiirinin önemli şairlerinden Nedim'in:

*Afet-i can dediler gamze-i celladın için
Nahl-i gül söylediler kamet-i şimşadın için*

dizeleri, Figanî'nin:

*Kirpikler ok kaşı keman kameti şimşad
Bir nin nigâhı ateş-i suzane yaratmış⁴³*

dizeleri ile olan benzerliği bu etkinin en açık ifadelerinden biridir. Yine Figanî'de gördüğümüz:

*Dilber atma gamzen oku
Tâ tenimden cane geçti
Tığ-ı müjânını sakın
Sînem üzre kane geçti⁴⁴*

dizeleri ve:

*Olur olmaz güzel sevmez olursa tam sıfat olsun
Keman kaş gözleri ahu cemali afitap olsun⁴⁵*

biçimindeki söyleyişinde yer verdiği gözle ilgili mazmunlar klasik Türk şiirinin etkisiyle Figanî'nin ustaca kullandığı mazmunlardandır.

b. Yüz ve onun etrafında oluşan mazmunlar

Klasik şiirde yanak yerine kullanılan yüzün güzelliğine *cemal* denir. Bu kavram halk şiirinde de aynen kullanılmaktadır.

Bu güzellik yani cemal güzelliği ilahi güzelliğin yansımasından ibarettir.

Sevgilinin yüzünün aya benzetilmesi ay ışığının nurlu olmasından ve parlaklığındandır. Parlaklığı ve göz alıcılığı nedeniyle güneşe de benzetilmektedir.

Ben, klasik şiirimizde yüzdeki güzellik unsurları arasında sayılır. Yüz ve onun etrafında oluşan mazmunlar divan şiirinde ustaca kullanılmış:

*Bakamadım gün yüzüne yaş ile doldu gözüm
Gör ne mahrûm eyledi bu dideyi giryan beni (Cafer)*

diyen divan şairi Cafer'in dizelerine benzer söyleyişler Figanî'de de:

*Birinin cemali bedirlenmiş ay
Birinin benleri aklım aldı hay
Biri Behram biri Hamza biri Zal⁴⁶*

biçiminde dizelere aktarılmıştır.

⁴³ Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figanî*, Ankara 1994, s. 54

⁴⁴ İvgin, *a.g.e.* s. 23

⁴⁵ İvgin, *a.g.e.* s. 81

⁴⁶ Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figanî*, Ankara 1994, s. 26

c. Saç ve onun etrafında oluşan mazmunlar

Klasik şiirimizde sevgilinin yüzü ya da gördanı üzerine dökülen saçların da hazineyi bekleyen yılanı, ejderhaya benzetilmesi, şekli ile kemende benzetilmesi, kokusu ile de ambere ve miske benzetilmesi sık sık baş vurulan mazmunlardır.

Divan şairlerinden Neffî'nin:

Dile her muyu bir ejder görünür ol zülfün

Nice bin ejderi bir yerde tahayyül ne belâ (Neffî)⁴⁷

beyitinde kullandığı saçla ilgili mazmunların Figanî'nin:

Kâkülün kavs-i anber

Benzer giysûların ejder

Devşir zülüflerin dilber

*Dökülüp gerdane geçti*⁴⁸

dörtlüğünde kullanılışı ve Dertlî'nin:

Tel tel olmuş döşenmiş gerdanına

*Şâne al destine tara perçemin*⁴⁹

biçiminde söyleyişi klasik Türk şiirinden etkilenişinin güzel örnekleridir.

ç. Gül- bülbül mazmunları

Klasik Türk şiirinde gül-bülbül mazmunları sık sık kullanılan mazmunlardandır.

Gül daima sevgiliyi, bülbül ise âşığı sembolize eder. Halk şiirinde de bu unsurlar klasik şiirimizdeki gibi düşünülmüş ve bolca kullanılmıştır. Dertlî ve Figanî de gül ve bülbül mazmununu:

Bu bir ince sözdür inceden ince

Bülbül feryad eder gülü görünce

Bir güzelin kendi gönlü olunca

*Eşini arayıp bulması vardır*⁵⁰

ve:

Âteşe gül ol dese âteş gülistânlık eder

*Güle baksa kahr ile güller hâristânlık eder*⁵¹

örneklerinde olduğu gibi çeşitli şiirlerinde kullanmıştır.

⁴⁷ Metin Akkuş, *Neffî Divanı*, Ankara 1958, s.427

⁴⁸ İvgin, *a.g.e.* s. 23

⁴⁹ Dr. Dilaver Düzgün, *Dertlî Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, Fenomen Yay. Erzurum, 2011, s.157

⁵⁰ Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figanî*, Ankara 1994, s.33

⁵¹ Dr. Dilaver Düzgün, *Dertlî Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, Fenomen Yay. Erzurum, 2011, s.167

Dertli ve Dertli kolundaki âşıklarda edebi sanatlar

Klasik Türk şiirinde en önemli unsurlardan biri edebi sanatlardır. Bunların başında da **telmih** gelir. Âşıklar da divan şairleri gibi şiirlerinde telmihlere ortak bir anlayışla yer vermişler, Leyla ve Mecnun'u dizelerinde sık dile getirmişlerdir. Örneğin divan şairlerinden İbn-i Kemal'in:

Leyl-i saçın hevasına Mecnun-ı vakt olup

Divane oldu dağlara düşüp yeler saba (İbn-i Kemal)

dizelerinde geçen Leyla ve Mecnun Dertli'nin:

Beni Mecnun eden bir saçı Leyla

Sevdası başımdan gitmiyor halâ⁵²

örneğinde olduğu gibi Dertli kolundaki diğer âşıkların da

Dame dolaşıp zülfüne bend oldu

Mevlâ seni Leylâ beni divane yaratmış⁵³

biçiminde dile getirilmiştir.

Dertli kolundaki âşıkların şiirlerinde görülen diğer edebi sanatlardan bazılarında da şu örnekler verilebilir:

Cinas:

Bilindiği gibi cinas, yazılış ve söyleniş bakımından bir birinin benzeri olan ya da andıran sözcüklerle yapılan söz oyunudur. Dertli'nin

Bir saçı Leyla'ya Mecnun'dur deyü

Yazmışlar deftere divane beni⁵⁴

dizelerinde Mecnun hem deli, hem de ad olarak kullanılmıştır.

İrsal-ı Mesel:

Şiirin özüne uygun düşen ayet, hadis, atasözü vb. unsurları kullanma sanatı olan İrsal-ı mesel için Dertli ve Figanî'nin:

La havle ve la kuvvete illa hü ve billah

Aliyyü'l-azim mümine her yerde siperdir⁵⁵

Esnafa da biraz insaf gerektir

Bal tutan parmağın yalar demişler⁵⁶

örnekleri gösterilebilir.

⁵² Muzaffer Uyguner, Dertli, Bilgi Yay. Ankara, 1991, s. 42

⁵³ Hayrettin İvgin, **Geredeli Âşık Figanî**, Ankara 1994, s.51

⁵⁴ Muzaffer Uyguner, Dertli, Bilgi Yay. Ankara, 1991, s.41

⁵⁵ **A.g.e.** s.43

⁵⁶ Hayrettin İvgin, **Geredeli Âşık Figanî**, Ankara 1994, s.40

Tevriye:

Klasik edebiyatta birkaç anlamı olan bir sözcüğün ilk akla gelen anlamının değil de uzak anlamının kullanılması olan tevriye sanatı Dertli kolundaki âşıklarda da ustaca kullanılmıştır. Bunun ilginç örneklerini Dertlî ve Dertlî kolunun âşıklarında görmek mümkündür.

*Afitap hüsnüne hub cemaline
Var mı Dertlî gibi abası yanık*⁵⁷

dizelerindeki *abası yanık* bir anlamda giysisi yanmış, bir anlamda da sevdalanmış, gönül düşürmüş anlamında kullanılarak tevriye yapılmıştır.

Yine:

*Gerçi ben bir Dertlî'yim, derdim yetimler derdidir
Çek elin bizden tabîbâ, bî-devâ derler bize*

Beyitinde Dertlî'yim derken hem mahlasını kullanmış, hem de dertli olduğunu ifade ederek tasvir sanatının güzel bir örneğini vermiştir.

Teşbih:

*Baş başa vermişler çifte mar gibi
Vermez Rüstemlere aman kaşların*⁵⁸
*Kâkülün kavs-i anber
Benzer giysuların ejder*⁵⁹

Klasik edebiyatın etkisiyle âşık şiirinde gördüğümüz edebi sanatların örneklerini çoğaltmamız mümkündür.

Âşık şiiri sade bir dille halkın derdine derman olurken Dertlî ve Dertlî kolundaki âşıklar sanki bir divan şairiymiş gibi- ağır dili kullanmada hiçbir sakınca görmemiştir. Biraz dikkat edilince aslında arı-duru bir dille söylediği âşık tarzı deyişlerinde daha başarılı oldukları ortadadır. Bu etkinin zamana ve zemine bağlı olarak -doğal olduğunu da belirtmede yarar görüyoruz.

Bu örneklerden hareketle divan şiirinden halk şiirine geçen unsurları göz önünde bulundurunca Dertli kolundaki âşıkların Klasik Türk şiirinden büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir.

Dertlî ve Figani'nin dilinin oldukça ağıdalı oluşu da bu etkiyi doğrulayan hususların başında gelen unsurlardandır.

Bu etki bazen o noktaya varmıştır ki iyi bir âşık olan Figani'de âşıklık gelenekleri bile ihmal edilmiştir.

⁵⁷ Uyguner, a.g.e. s. 42

⁵⁸ Uyguner, a.g.e. s.43

⁵⁹ İvgin, a.g.e. s.23

Âşık şiiri sade bir dille halkın derdine derman olurken Dertlî ve Dertlî kolundaki âşıklar sanki divan şairiymiş gibi ağır dili kullanmada hiçbir sakınca görmemişlerdir.. Biraz dikkat edilince aslında arı-duru bir dille söyledikleri âşık tarzı deyişlerinde daha başarılı oldukları ortadadır. Bu etkinin doğal olduğunu da belirtmede yarar görmekteyiz.

Dertlî ve Figanî'nin yaşadığı dönemde âşıklar arasında klasik Türk şiirinin etkisi altında kalan pek çok âşıktan söz edilebilir. Bu kervanda Dertlî kolundaki âşıklar da yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Metin Akkuş, **Nef'î Divanı**, Ankara 1958

Kadir Alper , Ahmet Talat Onay'ın "Çankırı Şairleri"ne Ek: Çankırlı Bilinmeyen Birkaç Şair: Rüyeti, Nailî Baba, Necatî, Vehbî, Millî Folklor, 2004

Âmil Çelebioğlu, "Karacaoğlan'da Divan Şiiri Hususiyetleri", **Türk Folkloru Araştırmaları 1984**, Ankara 1984

Dr. Dilaver Düzgün, **Dertlî Divanı**, Fenomen Yay. İst.2011

Hayrettin İvgin, **Geredeli Âşık Figanî**, Ankara 1994

Şemseddin Kutlu, Dertlî, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara, 1988

Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. Bas. İst. 1980

Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, 4. bas. İstanbul 1984

İskender Pala, **Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yay. Ank. 1995

Mehmet Yardımcı, **Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ürün Yay. Ank. 1999